

ӘОЖ 371.485

FTAMP 14.07.05

<https://doi.org/10.48371/PEDS.2025.76.1.033>

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ ВИКТИМДІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ПАЙДА БОЛУЫНА ОТБАСЫНЫҢ ӘСЕРІ

***Мурзагулова М.Д.¹, Мырзапеисова М.Т.²,
Сулейменова Л.А.³, Иманбекова Б.И.⁴**

***^{1,2,3}Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан**

⁴Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Отбасындағы қарым-қатынас пен тәрбие беру стилінің теріс бағыттары буллингтің туындауына ықпал етеді. Жасөспірімдердің 13%-ы үйде қатал жазаға, оның ішінде физикалық зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Балалар бұл жазаларды көбінесе әділетсіз деп қабылдау нәтижесінде оларда жасырын дұшпандық пен агрессия жиналып, кейін құрдастарына бағытталады. Ата-аналар мен бауырлар тарапынан әділетсіз жазалау жасөспірімдер арасындағы агрессияны күшейтіп, оларды сыныптастарын мазақтау, олардың мүлкіне зиян келтіру арқылы басқа балаларды физикалық және ауызша виктимизациялауға итермелейді. Балалардың психологиялық тұрақтылығына ең бірінші отбасындағы жағдай әсер етеді. Отбасындағы тәрбие баланың күллі өмір сүру дағдысында психологиялық жағдайына ерекше әсер етеді.

Кейбір отбасындағы қатыгездік пен дөрекілік баланың психологиясына кері әсерін тигізіп, баланың жасқаншақ, қорқақ, тұйық болып қалыптасуына ықпал етеді. Ал бұл қасиет өз кезегінде виктимді мінез-құлық бейімділігіне жетелейді, нәтижесінде буллинг, кибербуллинг, басқа да балалар арасындағы виктимизация процесінің құрбанына айналады. Ұсынылып отырған мақалада отбасы тәрбиесінің баланың қоғамда тұлға болып қалыптасу кезеңінде тигізетін кері ықпалы зерттеледі. Отбасы әрқашан балалар виктимизациясы мәселесінің басты себебі болғаны анық және ондай қорытындыға әкелетін ең айқын мысалдардың бірі - ата-ананың тәрбие беру стилі. Зерттеулерге жүгінсек, кейбір ата-аналар тәрбие беру барысында зорлық пен зомбылыққа жүгінеді, сондықтан ата-ананың дұрыс тәрбие беру бағыты жасөспірімдердің виктимді мінез-құлыққа бейімділігінің деңгейін төмендетуде тиімді болуы мүмкін деп болжаймыз.

Зерттеу мақсаты- жасөспірімдердің виктимді мінез-құлқының пайда болуының әлеуметтік-психологиялық факторларын талдау және отбасы қатынастарының жасөспірімдердің виктимді мінез-құлқына бейімділігіне әсері мен үлесін сараптау. Жасөспірімдер виктимизациясы деп балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың барлық ықтимал нысандары деп түсіндіріледі. Зерттеуде кешенді тәсіл негізінде виктимизацияның көптеген түрлері қарастырылады. Жасөспірімдердің виктимизациясын толық түсіну үшін оны отбасылық зорлық-зомбылық контекстінде зерттеу қарастырылады.

Бұл мақалада отбасылық зорлық-зомбылықтың жасөспірімдерге әсері жан-жақты талданады. Атап айтқанда, отбасындағы зорлық-зомбылық пен үйден тыс жәбірді көрген жасөспірімдердің мультивиктим болу ықтималдығы бойынша айырмашылықтар бар-жоғы бағаланады. Талдау Алматы қаласындағы орта мектептердің жасөспірімдерін зерттеу барысында алынған мәліметтер негізінде жүргізіледі.

Тірек сөздер: құрбандық, отбасы, тәрбие, жасөспірімдер, зорлық-зомбылық, буллинг, кибербуллинг, виктимді мінез-құлық, әлеуметтік педагог

Кіріспе

Қазіргі қоғамдағы жасөспірімдер арасындағы келеңсіз жағдаяттардың, яғни балалар виктимизациясының (буллинг, кибербуллинг,..т.б.) түрлерінің өршуі өзекті мәселеге айналып отыр. Баланың қоғамда бейімделуі, рухани дамуы және өмірде жеке тұлға болып қалыптасуы отбасынан басталады. Балалар арасындағы виктимизация процесі немесе буллинг кезіндегі жасөспірімнің виктимді мінез-құлқы оларды сол келеңсіз жағдаяттардың, яғни балалар виктимизациясының жәбірленушісіне айналдырады. Отбасы мүшелері тарапынан көрсетілетін зорлық-зомбылық пен психологиялық қысымнан жасөспірімдер мінезінің ауытқуы виктимділікке бейімділігін арттырып, буллинг құрбанына айналдырады. Сондықтан «виктимология», «виктимділік» және «виктимді мінез-құлық» ұғымдарын ажыратып алайық. Виктимология латынша *victim* (құрбан) және грекше *logos* (ілім) деген екі сөзден құралып, «жәбірленуші туралы ілім» мағынасын береді. Виктимизация - адамның құрбандыққа айналу үдерісі. Ал виктимділік адамдардың ерекше (рухани, физикалық, кәсіби, т.б.) қасиеттеріне сай қылмыс жәбірленушісіне (құрбанына) айналып кету бейімділігі. Осы мақалада виктимділіктің пайда болу факторларының бірі- жасөспірімдердің отбасындағы зорлық-зомбылықтан мінез-құлқының өзгеруін, эмоциялық тұрақсыздығына душар болуын зерттеу.

Жасөспірімдер кезеңі – тұлғаның қалыптасуында маңызды кезең болып есептеледі. Сонымен қатар көптеген қиындықтар мен күйзеліске толы кезең. Бұл кезеңде отбасының рөлі ерекше, себебі ата-ана арасында қалыптасқан қарым-қатынастар жасөспірімнің эмоциялық және мінез-құлықтық ерекшеліктеріне үлкен әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, отбасындағы болатын келеңсіз жағдаяттар жасөспірімдерде виктимді мінез-құлық бейімділігін арттырады, яғни жәбірленуші тұлғаға айналуына ықтималдығы жоғары болып табылады. Эксперимент нәтижесінде жасөспірімдерде виктимді мінез-құлықтың пайда болуының негізі факторы-отбасы тәрбие ұстанымдары мен ата-ана мен бала қарым-қатынасы талқыланып, қорытындыланады.

Қоғамдағы балалар арасындағы зорлық-зомбылық пен қылмыстық оқиғалар санының артуы туралы Астана қаласында 2023 жылы 19 сәуірде Үкіметтің кеңейтілген кеңесінде ҚР президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: «Тағы бір назар аударатын мәселе – жас ұрпақтың қауіпсіздігі. Балаларға

қатысты жантүршігерлік қылмыстар жиілеп кетті. Мұндай оқиғалар мектепте, көшеде, тіпті, үйде болып жатыр. Сорақы жағдайлар оқушылардың өзіне қол жұмсауына себепкер болып отыр. Тіпті ата-аналардың өздері баласына қорлық көрсетіп, оның арты қайғылы жағдайға ұласып жатады. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу жұмысы әлсіз. Жауапты мекемелер мен құқық қорғау органдарының қызметі ойдағыдай нәтиже берген жоқ. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу саясатын қайта қарауымыз керек», - деп қорытындылады. Мұнда қарастырылған міндеттер 2024 жылы 15 сәуірде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдердің құқықтары мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң қабылдануымен іске асты. Осы заңның негізгі баптарында былай делінген:

- әйелдер мен балаларға қатысты кез келген зорлық зомбылық үшін жауапкершілік күшейтуге бағытталған;

- алғаш рет заңнамада отбасы, әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша «111» байланыс орталығы жұмысының құқықтық негіздері белгіленді;

- баланы жәбірлегені немесе қорқытып, бопсалағаны (буллинг, кибербуллинг) үшін әкімшілік жауапкершілік енгізілді;

- енді тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу шараларын қабылдауға бұқаралық ақпарат құралдарындағы немесе онлайн платформаларындағы зорлық-зомбылық фактілері туралы хабарлама негіз бола алады [1].

Бұл заңның қабылдануының басты себебі - қоғамда жасөспірімдер арасындағы балалар виктимизация процесінің, яғни буллинг, кибербуллинг, басқа да зорлық-зомбылықтың сан алуан түрлерінің көбеюі еді. Енді ғана буыны қатып үлгермеген, өмірлік ұстанымы қалыптаспаған жас буынның осыншама психологиялық және физикалық қысымға ұшырауы – қоғамда көптеген келеңсіз жайттардың орын алуына себепші болып отыр.

БҰҰ жүргізген зерттеулері қорытындысы бойынша жыл сайын 14 жасқа дейінгі 2 миллион бала отбасы зорлық-зомбылығының құрбаны. Халықаралық қоғамдастық баланы отбасындағы зорлық-зомбылықтан қорғауды мемлекеттің мақсатты әлеуметтік бағдарлы міндеті ретінде қарастырады. Отбасындағы зорлық-зомбылық ол тек адам құқықтарын бұзу ғана емес, сонымен бірге сол отбасының дамуын тежейтін және қоғамдық құндылықтарды бұзатын фактор ретінде қабылданады делінген [2].

Виктимизация факторлары – бұл адамды қылмыстың құрбанына айналдыру процесін анықтайтын немесе сол процеске ықпал ететін жеке тұлғалық және қоғамдық жағдайлардың жиынтығы. Отандық ғылымда виктимизация мәселесі криминология, психология, әлеуметтану, әлеуметтік педагогика саласы шеңберінде кең зерттеліп келеді.

Әлеуметтік педагогтың балалар арасындағы виктимизация процесінің алдын алу қызметіне кіріспес бұрын, бұл мәселені терең түсіну үшін виктимизацияны тудыратын факторларды анықтауды жөн деп санадық.

Жұмыс барысында көптеген зерттеушілердің еңбектері қарастырылды. Олардың ішінде ресейлік ғалымдар А.В. Мудрик, М.Г. Петрина [3], К.В. Вишневецкий [4], Д.В. Ривман[5], Е.В. Руденский[6] сияқты ғалымдар виктимизацияның объективті және субъективті факторларына тоқталған. Ал А.В. Шаболтас пен К.Н. Аракелян сияқты ғалымдар виктимизацияның негізгі факторы ретінде отбасындағы жағдайларға ерекше мән береді. Пассивті виктимді мінез-құлықтың факторларын зерттеуде қолданылған әдістеме ықтимал құрбандықтың отбасылық сипаттамаларының төрт негізгі факторын анықтады. Оны төменде 1 кестеде береміз [7].

Кесте 1 - А.В. Шаболтас пен К.Н. Аракелян ұсынған отбасы факторлары

№	Аталуы	Сипаттамасы	Көрсеткіші
1	Тұлғааралық қатынастардағы қанағаттану факторы	Жасөспірім мен оның ата-анасы арасындағы жақсы эмоционалдық байланыс пен сапалы қарым-қатынасты көрсетеді. Мұнда ата-аналардың баласына сүйіспеншілік пен ілтипат танытуы, баланың сезімдерін түсінуі мен қолдауы маңызды рөл атқарады.	«қарым-қатынасқа қанағаттану», «ынтымақтастық», «жұбайға деген ізгі ниет», «қабылдау», «эмпатия», «шешім қабылдау», «эмоционалдық қашықтық»
2	Баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру факторы	Баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейін, ата-аналық жауапкершілікті жасөспірімге беру арқылы көрсетеді.	«жазалау және марапаттау», «өз бетінше жұмыс істеуді ынталандыру», «баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру» және «бала бейнесінің сәйкессіздігі»
3	Ата-аналық бақылау факторы	Ата-ананың балаға қоятын талаптары мен бақылау деңгейін көрсетеді. Мұнда ата-ананың жасөспірімнің істері мен мүдделерін білуі, сондай-ақ олардың тәрбиелік күш-жігерінің дұрыстығына күмән тудыратын аспектілер ескеріледі.	«авторитаризм», «талап қоюшылық», «бақылау» және «ата-аналық белгісіздік»
4	Отбасының эмоционалдық климатының факторы	Ата-аналар арасындағы келіспеушіліктер мен жұбайлар арасындағы өшпенділікпен байланысты болуы мүмкін. Бұл фактор ата-аналардың тәрбиелеу әдістерінің өзгергіштігі мен тұрақсыздығын көрсетеді.	«ата-анасының бір-бірімен тату болмауы» және «жұбайына деген өшпенділік»

Көптеген зерттеулер нәтижесінде О.О. Андронникова виктимділікті кез-келген адамға тән динамикалық құбылыс, яғни ол виктимді мінез-құлықта көрінеді дейді. Жылдар бойы жүргізген зерттеу қорытындысында виктимді мінез-құлықтың бес түрін анықтады. Оларға: агрессивті, белсенді немесе өзін-өзі жоятын, бастамашыл, пассивті және сынсыз. Осылардың ішінде ең қауіп тудыратын агрессивті және өзін-өзі жоятын мінез-құлық. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей тұлғада виктимді мінез-құлықтың

қалыптасуына баланың дамуындағы тәрбие сипаты, психикалық саулығы, отбасы тәрбиесі мен құрдастарымен қарым-қатынасы сияқты әсер ететін әртүрлі факторларды жан-жақты, жүйелі зерттеуді қажет етеді [8].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық салдары жасөспірімдердің физикалық және психикалық денсаулығына кері әсерін тигізіп, эмоционалды тұрақсыздыққа, олардың қоғамнан оқшауланып, өзін-өзі бағалауының төмендетуіне жетелейтін күрделі әлеуметтік мәселе. Отбасы мүшелерінің агрессиялық әрекеттері нәтижесінде жасөспірімдер біртіндеп жүйке мазасыздығынан эмоционалды немқұрайлық күйге өтеді, ата-анасына ренжиді тіпті кейде жеккөріп кетеді. Бұл екі жағдайда жасөспірімдерде эмоционалды бұзылулар пайда болуы, ата-аналар мен балалар арасындағы қақтығыстар мен қайшылықтардың тууы, тіпті жасөспірімдер ата-аналарға қарсы тұрып немесе кек алу кезінде ауыр зардаптарға ұшырауы мүмкін. Н.Қ. Асанова балаларға қатысты зорлық-зомбылық мәселелерін талдай отырып, баланың дамуындағы виктимді мінез-құлықты тудыратын жүйелі түрдегі әлеуметтік-психологиялық факторларға ата-ананың ерекшеліктері, олардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы және мәдени ортасын жатқызады [9].

Педагогика ғалымдары Асылбекова М.П., Шалғынбаева К.К., Шолпанқұлова Г.К. зерттеулерінде Атырау облысындағы жалпы білім беретін мектептерде балалар мен жасөспірімдер арасындағы буллинг пен кибербуллингің алдын алу және олардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін анықтаудың маңыздылығы көрсетіледі. Балалар арасындағы виктимизация процесі қазіргі қоғамда әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде ерекше қауіп тудырады, өйткені буллингтің салдары оқушылардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына теріс ықпал етеді [10].

Қазақстандық ғалымдар зерттеулерінде жасөспірімдерді тәрбиелеудің түрлері мен олардың мінез-құлыққа әсері классификацияланған. Олардың ішінде виктимді мінез-құлыққа бейімділікті тудыратын факторлар айқындалған: балалардың тұлғалық қалыптасуында отбасындағы тәрбие түрі маңызды рөл атқарады. Егер отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас дұрыс құрылмаса, бұл бала үшін эмоционалды түрде қолайсыз жағдай тудырып, виктимизация қаупін күшейтеді. Әсіресе, сырттай қарағанда аман-есен көрінгенмен, ішкі жанжалдары бар отбасыларда жасөспірімдердің виктимділігінің қалыптасуына себепші болуы әбден мүмкін. Қазіргі балалар арасындағы виктимизация процесінің көптүрлілігін атап, олардың айырмашылығы мен ерекшеліктеріне сипаттама берілген [11].

Жасөспірімнің өзіне деген сенімділігін арттырып, өзін жоғары бағалай білуге үйрету арқылы әлеуметтік педагог қоғамдағы балалар виктимизациясының алдын алады. Өмірде адамның өзін-өзі танып, өз мақсатын айқындау жолындағы қызметі күрделі және ұзақ кезеңді қамтиды, оның негізіне екі жаһандық процессті жатқызамыз, оларға:

1. Әлеуметтік қызмет: ата-аналармен және жақын достарымен арасындағы қарым-қатынасты қамтиды. Сондай-ақ, бұл санатқа жасөспірімнің таныстары мен мұғалімдері кіреді. Әлеуметтік белсенділіктің сапасын бағалау ұсынылған топтардың әрқайсысымен қарым-қатынас пен

өзара әрекеттесу сапасына негізделген, ал ата-аналар мен жақын достар жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына көбірек әсер етеді.

2. Жеке белсенділік: бұл көбінесе жасөспірімнің күнделікті жұмысы немесе шығармашылық қызметі, оның субъективті нәтижелері өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға әсер етеді [12].

Қоғамдық ортада жасөспірімнің жеке тұлға болып қалыптасу барысында отбасы тәрбиесінің орны ерекше. Сондықтан жасөспірімдердің жан-жақты дамыған жеке тұлға болып, өзіндік көзқарасы мен пікірін еркін айта алатын, ұлттық рухы жоғары, ұлттық құндылықтарды бағалай білетін азамат болып өсуіне қоғамдағы келеңсіз жағдаяттардан аулақ болу үшін, берілетін тәрбие діңі терең мағыналы болуы тиіс. Балалар виктимизациясы процесінің құрбаны-жәбірленуші бала бойында виктимді мінез-құлық басым болады. Осы виктимділікке бейімделу себептерінің негізі отбасындағы ата-ана тәрбиесі мен олардың қарым-қатынасын, эмоционалды күйлерін жатқызамыз. Олай болса, зерттеуші ғалымдар еңбектеріне сүйене отырып, балалардың виктимді мінез-құлқына әсер ететін отбасылық факторларды жинақтап 2 кестеде көрсетеміз.

Кесте 2 - Балалар виктимизациясына әсер етуші отбасы факторлары

Факторлар түрі	Ата-ана күйі	Бала күйі
ата-ананың психоэмоционалды жағдайының бұзылуына негізделген.	Анасының уайымшылдығы мен жалғыздық сезіміне байланысты гиперқамқорлық	баланың өз күшіне сенімсіздік, үрейлену және болып жатқан жағдайларға адекватты баға бере алмау сияқты қасиеттерді қалыптастырады
	Ата-ананың жүйке кернеуін, өз өміріне қанағаттанбауы;	айқайлау, физикалық жазалау, қатал қарым-қатынас, көптеген ескертулер мен сын айту;
	Ата-ананың психопатологиясы, тұлғааралық қарым-қатынастардың бұрмалануы	балалармен қатал психологиялық және жиі физикалық қарым-қатынасқа әкеледі
	эмоционалды бұзылыстар: көңіл-күйдің жиі ауысуы және алаңдаушылық; депрессия, төмен өзін-өзі бағалау, құрбандыққа бейімділік, тұрақсыз жеке ерекшеліктері;	қатты тәуелді ететін, эмоционалды жауапсыздық, баланың психикасын әлсірететін жағдайлар; баланың мінезіне байланысты жауап беру стилі қалыптасады.
Отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайымен байланысты	әлеуметтік-экономикалық мәртебесі, өмірлік тұрақсыздық, экономикалық тұрақсыздық	жасөспірімдер субмәдениеті аясындағы қосымша виктимизацияға әкеледі
	Толық емес отбасы, әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі, анасының невротизациясы мен әлеуметтік окшаулануы; өте жас болуы, қаржылық қиындықтар, білім деңгейінің төмендігі;	қатыгез қарым-қатынас көрсетуге немесе кінәнің терең сезіміне әкелуі; баланың қажеттіліктерін елемеге, жатсынуға, эмоционалды депривацияға және виктимизацияға әкеледі.

Отбасылық тәрбиенің нормалары мен стилімен байланысты	отбасылық тәрбиелеу стилінің ерекшеліктері; шамадан тыс бақылау мен тыйымдардың көбеюі;	баланың дербестігін шектеуге, бастамашылдығын төмендетуге және өзіне деген сенімсіздікке әкеледі.
	Отбасының нормалары мен құндылықтарының алшақтығы, мораль ұғымының абстрактілігі;	баласына деген қатынасының жиі өзгеруі, бұл баланың өзін қауіп-қатерде сезінуіне және аса мұқият болуға итермелейді.
	Отбасындағы, оның ішінде ерлі-зайыптылар арасындағы қақтығыстар, инцестік қатынастар қаупін арттырады;	Физикалық зорлық-зомбылық, физикалық және рухани жағдайына немқұрайлы қарау
	Бір немесе екі ата-ананың алкоголизмі,	қараусыз қалдыруға, шынайы қамқорлық пен эмоционалды қолдау жеткіліксіз.

Материалдар мен әдістер

Мақала тақырыбының мақсатына сай жасөспірімдер арасындағы виктимизация процесінің құрбаны-виктимді мінез-құлыққа бейімділік факторы отбасы тәрбиесін анықтаймыз. Зерттеуіміздің эмпирикалық бөлімінде жасөспірімдердің мінез-құлқын анықтау үшін О.О.Андронникованың «Құрбандық мінез-құлқына бейімділік» әдістемесін, Е. Шафердің «Ата-ананың мінез-құлқы және жасөспірімдердің оларға деген қатынасы (ADOR)» әдістемесін және осы мәселеге қатысты өзіміз құрастырған виктимділікке бейімділікті анықтау туралы сауалнама нәтижелерін талдаймыз. Осы әдістемелер негізі жасөспірімдердің виктимділікке бейімділік себептері, отбасында ата-аналарымен қарым-қатынасын және ата-ананың басқару стильдерін мен мінез-құлқын анықтауға мүмкіндік береді.

ADOR сауалнамасы ата-аналардың көзқарасы, мінез-құлқы және ата-аналық тәжірибесінің жасөспірімдер тарапынан қабылдануын зерттеуге бағытталған. Е. Шафер әдістемесі бойынша ата-аналардың әр мінез-құлқын бір шкалаға жатқызу арқылы әр шкала бойынша сұрақтар құрастырылады. Ата-ананың тәрбиелік ықпалын (балалардың сипаттауы бойынша) төмендегі шкала арқылы бағалайды:

- Қастық шкаласы- баланың ата-анасынан жағымсыз, агрессивті немесе дұшпандық қарым-қатынасты сезінуін бағалайды.

- Автономия шкаласы- ата-анасының баласына шешім қабылдауда еркіндік беретінін немесе оның тәуелсіздігін шектемейтінін көрсетеді.

- Позитивті шкаласы – ата-анасының баласына қолдау көрсетіп, қамқор болуын сипаттайды.

- Бірізділік шкаласы- ата-анасының тәрбие беру кезінде тұрақсыз немесе қайшылықты мінез-құлқын көрсетеді.

- Бақылау шкаласы- ата-анасының тәрбие беруде үнемі көзінен таса етпей, баланы жіті бақылауда ұстайды.

Бұл әдіс арқылы алынған сауалнама нәтижесінде ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасты тереңірек түсінуге және оны

жақсартуға бағытталған психологиялық және педагогикалық ұсыныстар жасалынды.

2. Қолданылған әдістеме жасөспірімдердің виктимдік мінез-құлықтың әртүрлі формаларына бейімділігін өлшеуге арналған стандартталған тест-сауалнама болып табылады. Бұл әдістеме ата-аналардың көзқарастарын, олардың мінез-құлқы мен тәрбие әдістерін балалардың жасөспірімдік кезеңдерінде қалай қабылдайтынын зерттеуге бағытталған. Сауалнаманың негізі – «балалардың ата-аналық мінез-құлық туралы есебі» сауалнамасы, ол әрқайсысында 28 тапсырмасы бар 10 шкала бойынша құрылды. Осы әдістемелерді негізге ала отырып, экспериментке Алматы қаласының жалпы орта білім беру мектебінің жасөспірімдерінен 7 сыныптан 35, 8 сыныптан 25, ал 9 сыныптан 17 оқушы қатысты. Барлық респонденттер саны 77.

Отбасы тәрбиесі мен ата-ананың баламен қарым-қатынасын анықтап, жасөспірімдердің виктимді мінез-құлыққа бейімділік деңгейін білу үшін сауалнама сұрақтарын құрастырдық. Сауалнама сұрақтары:

1. Ата-анаңыз пікіріңізді тыңдай ма?
2. Ата-анаңыз үнемі мақтап, қолдау көрсете ме?
3. Ата-анаңыздың жазалау әрекетін дұрыс деп ойлайсыз ба?
4. Ата-анаңызбен қиындықтарыңды бөлісіп, кеңес сұрайсыз ба?
5. Ата-анаңыз мүлде түсінбейді деп ойлайсыз ба?
6. Отбасыңызда жиі кикілжіңге түсесіз бе?
7. Ата-анаңызға ішкі сезімдеріңізді жасырмай айтасыз ба?
8. Қиын жағдайларды отбасыңыз қолдай ма?

Нәтижелер мен талқылау

Жалпы зерттеу сауалнамасына қатысқан респонденттер 51 қыз бала мен 26 ер баладан тұрады. Сауалнама қорытындысы нәтижесін талдау барысында отбасы тәрбие әсерінен жасөспірімнің виктимді мінез-құлыққа бейімділік деңгейін айқындаймыз.

Бұл сауалнама арқылы отбасындағы зорлық-зомбылық әсерінен баланың психологиялық күйзелісі және виктимді мінез-құлыққа бейімділігін анықтаймыз. «Ата-анаңыз пікіріңізді тыңдай ма?» (1-диаграмма) деген сұрақты респонденттердің 72,7% «әрдайым», 16,9% «кейде», ал 10,4% «ешқашан» деп толтырған. Бұдан қазіргі отбасының басым бөлігі демократиялық ұстанымда қарым-қатынас жасайды, баланың пікірі мен көзқарастарын маңызды деп санайды.

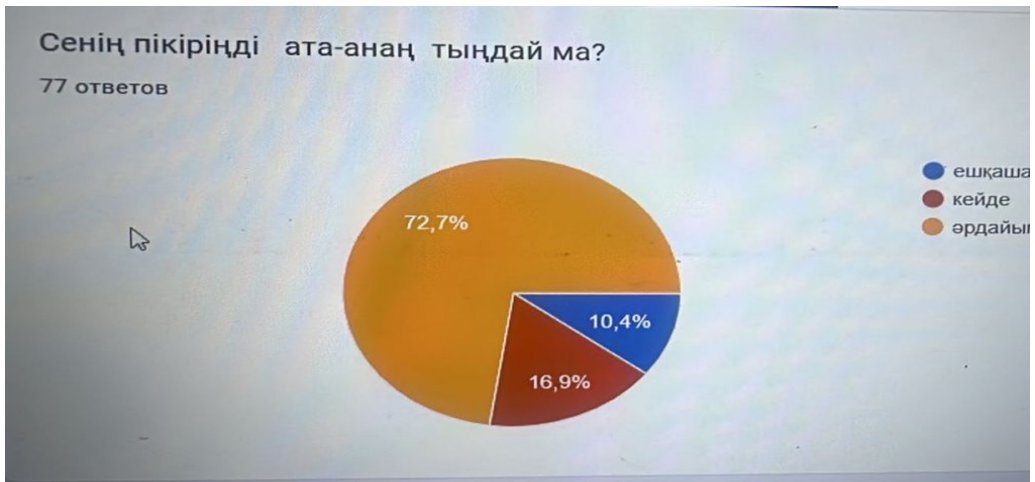

Диаграмма 1 - «Ата-анаңыз пікіріңізді тыңдай ма?»

«Ата-анаңыз үнемі мақтап, қолдау көрсете ме?» (2-диаграмма) сұрағына жауап берген балалардың 79,2% отбасынан мейірім мен қамқорлықты, мақтау мен жылылықты көреді. Ал 15,6% ата-аналар балаларға жеткілікті деңгейде көңіл бөлмесе, тіпті 5,2% респондент отбасынан мүлдем қолдау көрмейді. Сондықтан жасөспірім отбасынан алмаған жылылық пен қолдауды сыртқы ортадан іздейді. Ішкі күйзеліс пен қобалжуды басу үшін әртүрлі энергетикалық ішімдіктер мен алкогольды сусындарға әуестігі артып, мінез-құлық ауытқуы байқалады.

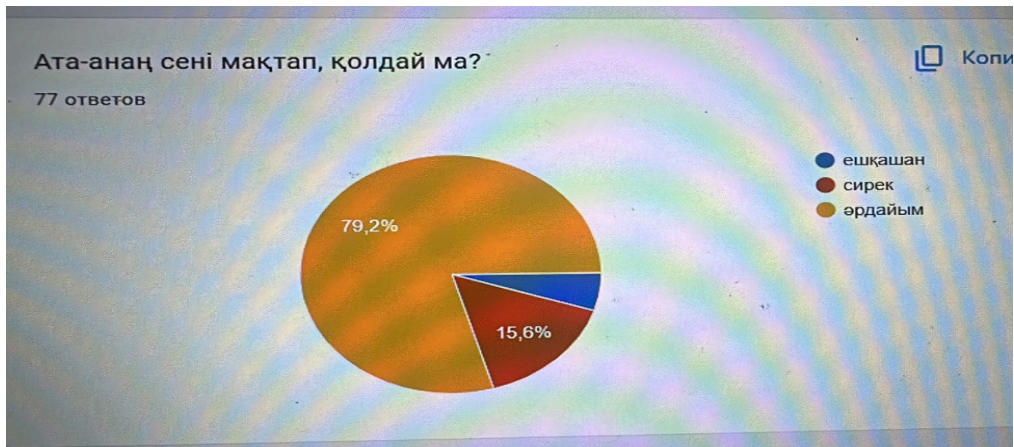

Диаграмма 2 - «Ата-анаңыз үнемі мақтап, қолдау көрсете ме?»

«Ата-анаңыздың жазалау әрекетін дұрыс деп ойлайсыз ба?» (3-диаграмма) сұрақ жауабы бойынша респонденттердің 9,1% отбасында зорлық-зомбылыққа қарсы және девиантты мінез-құлық көріністері басым. Ал балалардың 39% ата-анасының дұрыс шешім қабылдайтынына сенімді. Респонденттердің басым көпшілігі ата-анасына құрметпен қарайды, отбасы құндылықтарын бағалайды.

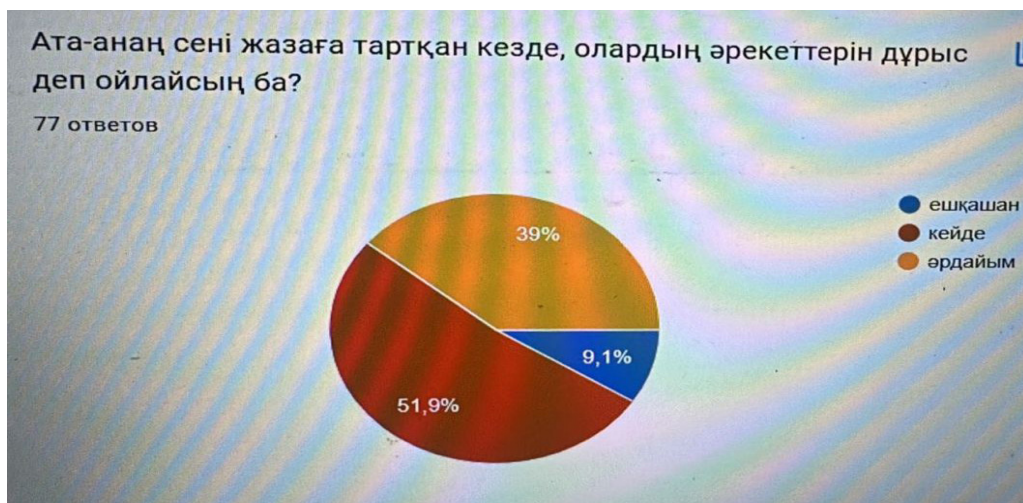

Диаграмма 3 - «Ата-анаңыздың жазалау әрекетін дұрыс деп ойлайсыз ба?».

4 диаграммада «Ата-анаңызбен қиындықтарыңды бөлісіп, кеңес сұрайсыз ба?» дегенде 6,5% жасөспірім ешқашан көмек күтпейді, мәселелер туындаса ешкімге айтпайды, 41,6% респонденттер «кейде» ата-анасынан көмек күтетінін жасырмады, ал 51,9% бала отбасымен ақылдасып, туындаған жағдаяттардан шығу жолын бірге іздестіреді әрі бәрін жеңетініне сенеді.

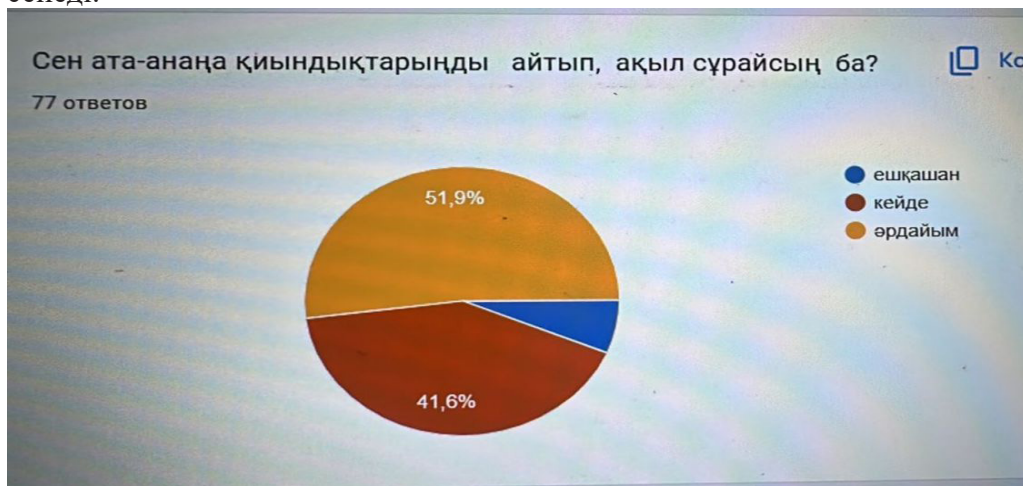

Диаграмма 4 - «Ата-анаңызбен қиындықтарыңды бөлісіп, кеңес сұрайсыз ба?»

«Ата-анаңыз мүлде түсінбейді деп ойлайсыз ба?» (5 диаграмма) сұрағы жауабында 44,2% отбасы баланың дұрыс дамуы мен жетілуіне қолайлы, қауіпсіз және психологиялық жайлы орта жасайды. Ал 39% баланың өмірде арқа сүйер тірегі отбасы екенін мойындағанмен, сыртқы орта пікіріне жүгінеді. Тек 16,9% отбасында әртүрлі бұрыс тәрбие көріністері болатынын аңғарамыз.

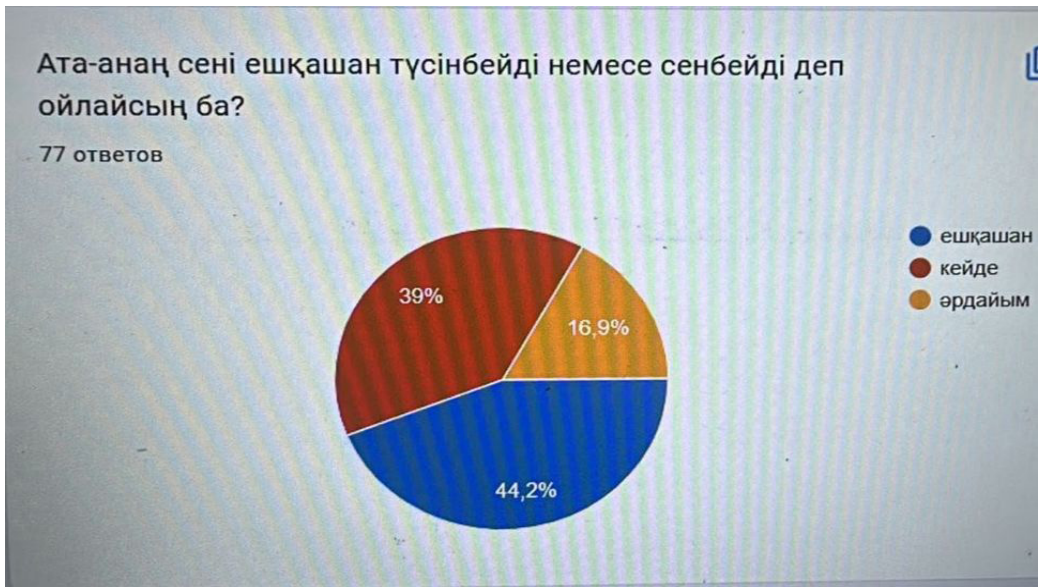

Диаграмма 5 - «Ата-анаңыз мүлде түсінбейді деп ойлайсыз ба?»

Сауалнама «Отбасыңызда жиі кикілжіңге түсесіз бе?», «Ата-анаңызға ішкі сезімдеріңізді жасырмай айтасыз ба?», «Қиын жағдайларды отбасыңыз қолдай ма?» сұрақтарын салыстырмалы түрде 6 диаграмма арқылы нәтижесін салыстырамыз. Әр сұрақтың ең аз көрсеткіштері 15,8%, 9,1%, 6,5%, «ешқашан» (көк түс) –ата-ана баланы түсінбей, бұйырып сөйлеп, өз талабына бағындырады, кей жағдайларда күш көрсетеді, осыған жауап ретінде бала мінезі агрессивті, девиантты болып өзгереді. Отбасында күнделікті жанжал, ұрыс керіс, физикалық қорлау, тәрбиеге жат әрекеттерден бала психологиясы өзгереді. Көбіне ішкі күйзелісін ешкіммен бөліспейді, оқшауланады. Буллинг құрбанына айналуға жетелейтін виктимді мінез-құлыққа бейімділік қалыптасады.

Отбасында көп жағдайда ата-ана баланың психологиялық ерекшеліктерімен санасып, қабілеті мен біліміне баса назар аударып, жеке пікірімен санаса бермейді, оған мына 36,8%, 54,5%, 77,9% пайыздық көрсеткіштерді «кейде» (сары түс) топтастырамыз. Күлгін түсті «әрдайым» ең жоғары пайыздық көрсеткіштерде- 36,8%, 54,5%, 77,9% ата-ана отбасында баланың жан-жақты дамып, ой-өрісінің жетілуі мен рухани адамзаттық құндылықтарды бойына жинап, өмірде өзіне сенімді, елін, жерін қадірлеп, достық сезімді құрметтеп, ұлттық рухы биік ұрпақ тәрбиелеуде қауіпсіз ортамен қамтамсыз етіп отырған бақытты отбасы көрінеді. Ата-ана бала тәрбиесінде мектеп, бала, отбасы ынтымақтастығында тәрбиені бірінші, білімді екінші қоя білген, жеке тұлғаға бағытталған парадигма негізінде баланы шығармашылыққа жетелей отырып, әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру арқылы баланың денсаулығының үйлесімді дамуын көздейді.

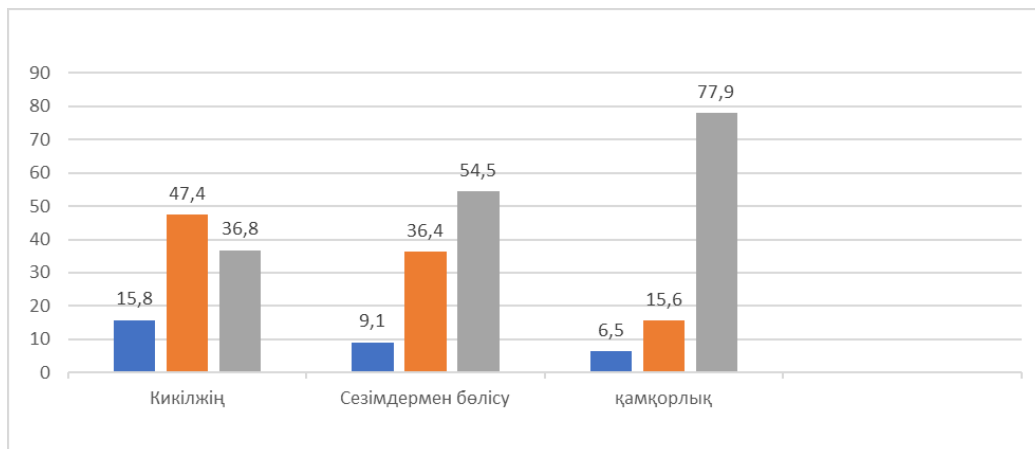

Диаграмма 6 - Отбасында виктимділікке бейімделу деңгейлерінің салыстырмалы көрсеткіші.

Қорытынды

Зерттеу жұмысымыз бойынша жүргізілген сауалнама нәтижелері қазіргі қоғамдағы отбасы тәрбиесінің көптүрлілігін және әр ата-ананың балаға деген қарым-қатынасындағы өзіндік ұстанымдары мен жаңа қырларын көрсетеді. Зерттеу нәтижелер қорытындысын 3 кестеде жинақтаймыз.

Кесте 3 – Сауалнама нәтижелері

Сауалнама сұрақтары	1		2		3		Отбасы тәрбие бағыты
	%	сандық	%	сандық	%	сандық	
Ата-анаңыз пікіріңізді тыңдай ма?	72,7	56	16,9	13	10,4	8	демократиялы
Ата-анаңыз үнемі мақтап, қолдау көрсете ме?	79,2	61	15,6	12	5,2	4	демократиялы либералды
Ата-анаңыздың жазалау әрекетін дұрыс деп ойлайсыз ба?	39	30	51,9	40	9,1	7	демократиялы авторитарлы
Ата-анаңызбен қиындықтарыңды бөлісіп, кеңес сұрайсыз ба?	51,9	40	41,6	32	6,5	5	демократиялы либералды
Ата-анаңыз мүлде түсінбейді деп ойлайсыз ба?	16,9	13	39	30	44,2	34	демократиялы либералды авторитарлы
Отбасыңызда жиі кикілжіңге түсесіз бе?	36,8	29	47,4	36	15,8	12	демократиялы авторитарлы

Ата-анаңызға ішкі сезімдеріңізді жасырмай айтасыз ба?	54,5	42	36,4	28	9,1	7	демократиялы либералды
Қиын жағдайларды отбасыңыз қолдай ма?	77,9	60	15,6	12	6,5	5	демократиялы

Мұндағы: %- пайыздық көрсеткіш мәні «с» сандық көрсеткіш мәні

3 кестеден көріп отырғанымыздай, сауалнамаға қатысқан 77 респонденттің 42 отбасы демократиялы тәрбие бағытын ұстанса, 25 отбасы либералды, ал 10 отбасы авторитарлы бағытты ұстанады. Осы 10 авторитарлы отбасында балалардың виктимдік мінез-құлыққа бейімділігінің қалыптасу ықтималдығы жоғары. Ата-аналардың тәрбие ұстанымдары, отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас және психологиялық қолайлы орта жасөспірімнің жеке тұлға ретінде қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Балалық шақта алынған физикалық жарақаттар мен эмоционалдық күйзелістер, соның ішінде жазалау мен әділетсіздікке ұшырау, агрессивті мінез-құлыққа және құрдастар арасында буллинг құрбанына алып келеді. Виктимді мінез-құлық көбіне бұрыс отбасылық тәрбие жағдайларынан бастау алады, бұл жасөспірімнің әлеуметтік ортада өз орнын табуын қиындатады.

Отбасының эмоционалдық қолдауы мен әлеуметтік динамикасы жасөспірімдердің психологиялық дамуына, өзін-өзі бағалауына және әлеуметтік қарым-қатынасына терең әсер етеді. Балаларды жәбірлеу, бопсалау, ұрып-соғудан қорғап, оларды қолайлы әрі қауіпсіз, психологиялық жағымды ортада тәрбиелеу қажет. Сондықтан, жасөспірімдердің психологиялық денсаулығы мен әлеуметтік бейімделуі қалыптасатын орта отбасы тәрбиесін жақсарту мен қолдауға бағытталған ұсыныстар береміз:

- Ата-аналарды тәрбиелік бағдарламаларға қатыстыру арқылы ата-аналарға арналған тәрбие курстары мен балалардың эмоциялық денсаулығы және қарым-қатынас құру стратегиялары жөнінде ақпараттық тәрбиелік жұмыстарын жүргізу керек.

- Мектептегі әлеуметтік қызметтер психологтар мен әлеуметтік педагогтардың жұмысын нығайту, яғни жасөспірімдермен жұмысын күшейту арқылы, виктимдік мінез-құлықтың алдын алу мүмкіндігін арттыру қажет.

- Ата-аналар мен балалар арасындағы сенімді қарым-қатынасты дамытуға бағытталған тренингтер ұйымдастыру арқылы отбасындағы қарым-қатынасты жақсарту қажет.

- Мектептерде буллинг пен кибербуллингтің алдын алу үшін арнайы бағдарламаларды енгізіп, ата-аналар мен мұғалімдерді бірлескен жұмысқа кіріктіру керек.

- Виктимді мінез-құлықтың алдын алу үшін кешенді ұлттық бағдарламалар құрып, ақпараттық-түсіндірме жұмыстарын күшейту арқылы ұлттық деңгейде іс-шаралар жасалуы қажет. Бұл ұсыныстар отбасы

мен қоғам арасындағы ынтымақтастықты нығайтып, жасөспірімдердің виктимдік мінез-құлыққа бейімділігінің алдын алады.

ӘДЕБИЕТ

[1] “Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдердің құқықтары мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы” – 2024, 15 сәуір.–Кіру режимі: akorda.kz/kz. [Қаралған күні 20.09.2024]

[2] Отбасы – тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы. Қазақстан Республикасындағы адам құқығы жөніндегі уәкіл. Арнайы баяндама. – Астана, 2024.-108 б.

[3] Мудрик А. В., Петрина М. Г. Социально-педагогическая виктимология как отрасль знания //Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. 2016.–Т.40.-№ 1. –С. 38–45.

[4] Вишневский К. В. Классификация виктимности. //Теория и практика общественного развития. 2014. – №2. – С. 417– 420.

[5] Ривман Д.В. Криминальная виктимология. –Питер, 2002. – 304 с.

[6] Руденский Е.В. Социально-психологическая виктимология личности как психотехническая система социальной терапии виктимной личности.//Сибирский педагогический журнал. 2013. – № 3. – С. 162-166.

[7] Аракелян К.Н., Шаболтас А.В. Внутрисемейные факторы виктимизации личности. //Вестник ЮУрГУ. Серия «Психология». 2015. –Т 8. – №1. – С. 50-55

[8] Андронникова О.О. Виктимное поведение подростков: факторы возникновения и профилактика: монография. –Новосибирск, 2005. – 300 с.

[9] Асанова Н.К. Руководство по предупреждению насилия над детьми. //Учебное издание для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов педагогических ВУЗов. –Москва, 1997. – 512 с.

[10] Асылбекова М.П., Шалғынбаева К.К., Шолпанқұлова Г.К. Атырау облысы бойынша жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллингтің алдын алу тәжірибелері. Абылай Хан атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университет Хабаршысы «Педагогика ғылымдарының» сериясы. –2023. – Т.70. –№3.

[11] Асылбекова М.П., Атемова Қ.Т., Сомжүрек Б.Ж. Түркістан облысындағы жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллингтің орын алу жағдайы.// Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Хабаршысы. Педагогика.Психология.Әлеуметтану сериясы. –2023. – Т.144. –№3.

[12] Murzagulova M., Atemova K., Yessenova K., Alchimbayeva A., Pshenayeva E. Features of measures to prevent victim behaviour among adolescents in Kazakhstan // Scientific Herald of Uzhhorod University, Journal homepage. Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys. 2024;(55):1144-1152. DOI: 10.54919/physics/55.2024.114cp4

REFERENCES

[1] “Qazaqstan Respýblikasynyń keıbir zańnamalyq aktilerine áıelderdiń quyqqtary men balalardyń qaýıpsızdigin qamtamasyz etý máseleleri boıynsha ózgerister men tolyqtyrýlar engizý týraly” (“On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on the issues of ensuring the rights of women and the safety of children”).– 2024, 15 sáyır.– Kirw rejimi: akorda.kz/kz. [Qaralǵan kúni 20.09.2024] [in Kaz.]

[2] Otbasy – turmystyq zorlyq-zombylyqqa qarsy is-qımyl týraly. Qazaqstan Respýblikasyndaǵy adam quqyǵy jónindegi ýakil. (Family – on countering domestic violence. Commissioner for Human Rights in the Republic of Kazakhstan). Arнай baıandama. – Astana, 2024.-108 b. [in Kaz.]

[3] Mýdrik A. V., Petrina M. G. Sosialno-pedagogicheskaıa vıktimologıa kak otrasl znania (Socio-pedagogical victimology as a branch of knowledge). //Vestnik PSTGÝ IV: Pedagogika.Psihologıa. 2016.–T.40.-№ 1. –S. 38-45. [in Rus.]

[4] Vıshnevskıı K. V. Klassifikatsıa vıktimnosti//Teoriya i praktika obshestvennogo razvıtiya. (Classification of victimization//Theory and practice of social development). 2014. – №2. – S. 417– 420. [in Rus.]

[5] Rıvman D.V. Kriminalnaıa vıktimologıa.(Criminal victimology). – Pıter, 2002.-304 s. [in Rus.]

[6] Rýdenskıı E. V. Sosialno-psihologicheskaıa vıktimologıa lichnosti kak psihotehnichskaıa sistema sosialnoi terapii vıktimnoi lichnosti //Sıbirskıı pedagogicheskıı jýrnal. (Socio-psychological victimology of personality as a psychotechnichesky system of social therapy of victimhood// Siberian Pedagogical Journal). – 2013. – № 3– S. 162-166. [in Rus.]

[7] Arakelán K.N., Shaboltas A.V. Vnýtřisemeınye faktory vıktimizatsıı lichnosti // Vestnik Iýýrgý. (Intrafamily factors of victimization of personality. //Bulletin of SUSU. The series «Psychology»). 2015. –T 8. – №1. – S. 50-55 [in Rus.]

[8] Andronnikova O.O. Vıktimnoe povedenie podrostkov: faktory voznıknovenıa i profilaktika:(Victimization of young people: the factor of rebirth and Prevention) monografıa. - Novosıbirsk, 2005 – 300 s. [in Rus.]

[9] Asanova N.K. Rýkovodstvo po predýprejdenıy nasılıı nad detmi// Ýchebnoe izdanie dlá psihologov, detskıh psıhiatrov, psıhoterapevtov, stýdentov pedagogicheskıh Vúzov. (Guidelines for the prevention of child abuse. // Educational publication for psychologists, child psychiatrists, psychotherapists, students of pedagogical universities).–Moskva, 1997. – 512 s. [in Rus.]

[10] Asylbekova M.P., Shalǵynbaeva K.K., Sholpanqulova G.K. Atyraý oblysy boıynsha jasóspirimder arasyndaǵy býlling jáne kiberbýllingtiń aldın alý tájiribeleri. (Experiments on the Prevention of bullying and cyberbullying among adolescents in Atyrau region.) Abylai Han atyndaǵy Qazaq Halyqaralyq qatynastar jáne álem tilderi ýnıversiteti Habarshysy “Pedagogika ǵylymdarynyń” serıasy. 2023. – T.70. – №3. [in Kaz]

[11] Asylbekova M.P., Atemova Q.T., Somjúrek B.J. Túrkiстан oblysyndaǵy jasóspirimder arasyndaǵy býlling jáne kiberbýllingtiń ornın alý

jaǵday. (The situation with bullying and cyberbullying among teenagers in the Turkestan region.) L.N.Gýmilev atyndaǵy Eýrazia ulttyq ýniversiteti Habarshysy. Pedagogika.Psihologiya.Áleymettaný seriasy. 2023. – T.144. –№3. [in Kaz]

[12] Murzagulova M., Atemova K., Yessenova K., Alchimbayeva A., Pshenayeva E. Features of measures to prevent victim behaviour among adolescents in Kazakhstan//Scientific Herald of Uzhhorod University, Journal homepage. Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys. 2024;(55):1144-1152. DOI: 10.54919/physics/55.2024.114cp4 [in Eng.]

ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ВОЗНИКНОВЕНИЕ ВИКТИМНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ

*Мурзагулова М.Д.¹, Мырзапеисова М.Т.²,

Сулейменова Л.А.³, Иманбекова Б.И.⁴

^{*1,2,3}ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан

⁴КазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Аннотация. Негативные направления стиля общения и воспитания в семье способствуют возникновению буллинга. 13% подростков подвергаются суровым домашним наказаниям, включая физическое насилие. В результате того, что дети часто воспринимают эти наказания как несправедливые, в них накапливается скрытая враждебность и агрессия, которые затем направляются к их сверстникам. Несправедливое наказание со стороны родителей и братьев и сестер усиливает агрессию среди подростков, побуждая их физически и словесно виктимизировать других детей, дразня одноклассников и нанося ущерб их имуществу. На психологическую устойчивость детей в первую очередь влияет ситуация в семье. Воспитание в семье оказывает особое влияние на психологическое состояние ребенка в целом.

Жестокость и грубость в некоторых семьях негативно влияют на психологию ребенка, способствуя становлению ребенка робким, трусливым, замкнутым. А эта черта, в свою очередь, приводит виктим к поведенческим наклонностям, которые в конечном итоге становятся жертвами процесса виктимизации между буллингом, киберзапугиванием другими детьми. В предлагаемой статье исследуется негативное влияние семейного воспитания на период становления ребенка как личности в обществе. Очевидно, что семья всегда была основной причиной проблемы виктимизации детей, и один из наиболее ярких примеров, приводящих к такому выводу, - это стиль воспитания родителей. Обращаясь к исследованиям, мы предполагаем, что некоторые родители прибегают к насилию в процессе воспитания, поэтому правильное направление воспитания может быть эффективным в снижении уровня склонности подростков к виктимному поведению.

Цель исследования-проанализировать социально-психологические факторы возникновения виктимного поведения подростков и проанализировать влияние и вклад семейных отношений в предрасположенность подростков к виктимному поведению. Под

виктимизацией подростков понимаются все возможные формы насилия в отношении детей. В исследовании рассматриваются многие виды виктимизации на основе комплексного подхода. Чтобы полностью понять виктимизацию подростков, рассматривается ее изучение в контексте домашнего насилия.

В этой статье подробно анализируется влияние домашнего насилия на подростков. В частности, оценивается, есть ли различия в вероятности того, что подростки, подвергшиеся насилию в семье и жестокому обращению вне дома, станут мультивиктимами. Анализ проводится на основе данных, полученных в ходе исследования подростков средних школ города Алматы.

Ключевые слова: жертва, семья, воспитание, подростки, насилие, буллинг, киберзапугивание, виктимное поведение, социальный педагог

THE INFLUENCE OF FAMILY ON THE OCCURRENCE OF VICTIM BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

*Murzagulova M. D.¹, Mirzapeissova M.T.²,

Suleimenova L.A.³, Imanbekova B.I.⁴

*^{1,2,3}L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

⁴Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. Negative trends in the style of communication and upbringing in the family contribute to the emergence of bullying. 13% of teenagers are subjected to severe domestic punishment, including physical violence. As a result of the fact that children often perceive these punishments as unfair, hidden hostility and aggression accumulate in them, which are then directed towards their peers. Unfair punishment by parents and siblings increases aggression among teenagers, encouraging them to physically and verbally victimize other children, teasing classmates and damaging their property. The psychological stability of children is primarily influenced by the situation in the family. Family upbringing has a special impact on the psychological state of the child as a whole.

Cruelty and rudeness in some families negatively affect the child's psychology, contributing to the child becoming timid, cowardly, withdrawn. And this trait, in turn, leads victimization to behavioral tendencies, which eventually become victims of the victimization process between bullying, cyberbullying by other children. The proposed article examines the negative impact of family education on the period of formation of a child as a person in society. Obviously, the family has always been the main cause of the problem of child victimization, and one of the most striking examples leading to this conclusion is the parenting style of parents. Turning to research, we assume that some parents resort to violence in the process of parenting, so the right direction of parenting can be effective in reducing the level of propensity of adolescents to victim behavior.

The purpose of the study is to analyze the socio-psychological factors of the occurrence of victim behavior in adolescents and to analyze the influence and contribution of family relationships to the predisposition of adolescents to victim behavior. Victimization of adolescents refers to all possible forms of violence against children. The study examines many types of victimization based on an

integrated approach. In order to fully understand the victimization of adolescents, its study in the context of domestic violence is considered.

This article analyzes in detail the impact of domestic violence on adolescents. In particular, it is assessed whether there are differences in the likelihood that adolescents who have been subjected to domestic violence and abuse outside the home will become multivictims. The analysis is based on data obtained during a study of teenagers in secondary schools in Almaty.

Key words: victim, family, upbringing, teenagers, violence, bullying, cyberbullying, victim behavior, social pedagogue

Мақала түсті: 13 маусым 2024

Авторлар туралы мәлімет:

Мурзагулова Мейрамкул Дауренбековна - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, e-mail: miraulan70@gmail.com

Мырзапеисова Меруерт Туленбаевна- Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, e-mail: mirza_17.08.83@mail.ru

Сулейменова Лаззат Азимовна - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, e-mail: lazzatazim@mail.ru

Иманбекова Бакытгуль Ильясовна- педагогика ғылымының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, e-mail: bakytgulimanbekova0@gmail.com

Информация об авторах:

Мурзагулова Мейрамкул Дауренбековна - докторант Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева, e-mail: miraulan70@gmail.com

Мырзапеисова Меруерт Туленбаевна- докторант Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева, e-mail: mirza_17.08.83@mail.ru

Сулейменова Лаззат Азимовна - докторант Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, e-mail: lazzatazim@mail.ru

Иманбекова Бакытгуль Ильясовна-кандидат педагогических наук, доцент Казахского национального университета им.аль-Фараби, e-mail: bakytgulimanbekova0@gmail.com

Information about authors:

Murzagulova Meiramkul Daurenbekovna - doctoral student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, e-mail: miraulan70@gmail.com

Mirzapeissova Meruyert Tulenbaevna- doctoral student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, e-mail:mirza_17.08.83@mail.ru

Suleimenova Lazzat Azimovna - doctoral student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, e-mail: lazzatazim@mail.ru

Imanbekova Bakytgul Ilyasovna- Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, al-Farabi Kazakh National University, e-mail: bakytgulimanbekova0@gmail.com